

TÜRI ÜHISGÜMNAASIUM

ÜHISKONNAÕPETUSE AINEKAVA

Aine

Gümnaasiumi ühiskonnaõpetus on kujundatud vastavuses tänapäeva sotsiaalteaduste arengu ja ühiskondlike vajadustega. Õpilased omandavad sotsiaalse kirjaoskuse, s.o teadmised, oskused, väärtused ja hoiakud, mis on vajalikud vastutustundlikuks toimetulekuks dünaamilises ja mitmekultuurilises keskkonnas.

Õppeaine eesmärk on luua eeldused aktiivse ja kompetentse kodaniku kujunemiseks, kes suudab kohaneda muutustega, oskab ennast arenguga suhestada, oma kodanikukontseptsiooni kujundada, on avatud uutele ideedele ja elukestvatele õppimisele.

Õppeaine omandamisega valmistuvad õpilased toimima teadlike kodanikena demokraatlikus ühiskonnas. Gümnaasiumi ühiskonnaõpetus käsitleb nüüdisaegse ühiskonna sotsiaalseid suhteid ning protsesse ja tutvustab ühiskonnaelu põhivaldkondade (majandus, poliitika, õigus) korraldust ja toimimist.

Kõiki valdkondi analüüsitakse nii ühiskonnast kui tervikust lähtudes kui ka indiviidi positsioonist ja rollidest tulenevalt. Põhikoolis omandatud Eesti riigi ja ühiskonna toimimisest laiendatakse Euroopa ja maailma probleemide käsitlemisega. Lisaks Eesti ja Euroopa ainesele leiavad käsitlemist ka olulised globaalsed ühiskonnaprobleemid.

Õpilane puutub ühiskonnas kokku erinevate eluvaldkondade ja situatsioonidega. Et toetada õpilase sotsialiseerumist ja ühiskondliku kompetentsuse kujunemist, hõlmab ainekava mitmekesisest teemaderingi inimõigustest autoriõiguste ja tarbijakaitseni.

Kiiresti muutuvas ühiskonnas jääb õpetaja ülesandeks pöörata tähelepanu aktuaalsetele teemadele ja probleemidele ning arutleda õpilastega nende üle. Seejuures toetatakse õpilaste iseseisva kriitilise analüüsi oskuse ja otsustusvõime kujunemist. See aitab õpilastel seada isiklike eluplaane ning mõista erinevate vaadete, demograafiliste ja sotsiaal-majanduslike karakteristikutega inimesi.

Ühiskonnaõpetuse kaks kursust koosnevad neljast teemavaldkonnast: ühiskond ja selle areng; riik ja poliitika demokraatlikus ühiskonnas; majanduse toimimine; üleilmastumine ja jätkusuutlik areng.

Ühiskonda ja selle arengut käsitlevas teemavaldkonnas:

- vaadeldakse ühiskonna kui sotsiaalse süsteemi elemente: sotsiaalset struktuuri (rühmi, kihte, kogukondi), sotsiaalseid suhteid ja protsesse (nt koostööd ja konflikti, võimu, allumist ja vastupanu, lõimumist ja eristumist, tõrjutust ja osalust, mobiilsust, kihistumist);
- analüüsitakse ühiskonna elu reguleerivaid norme ja väärtusi ning erinevates valdkondades välja kujunenud institutsionaalset korraldust (näiteks perekonda, riiki, turgu, õigust, meediat);
- uuritakse avaliku ja erasektori olemust ning funktsioone; tutvutakse kodanikuühiskonna struktuuri ja ülesannetega, analüüsitakse sektoritevahelise koostöö võimalusi ja kogemusi;
- õpitakse tundma ühiskonna erinevaid vorme ja arengujärke; tutvutakse nüüdisühiskonna kujunemislooga ja peamiste tunnusjoontega, pöörates erilist tähelepanu ühiskonna moderniseerumisprotsessile ning info- ja teadmusühiskonna arengule.

Riiki ja demokraatlikku riigivalitsemist käsitlevas teemavaldkonnas:

- süvenetakse demokraatliku poliitilise süsteemi toimimisele, selle erinevustesse mittedemokraatlikest režiimidega; selgitatakse totalitaarsete ühiskondade inimsusevastast olemust;
- avatakse õigusriigi olemust ja võimude lahususe olulisust; käsitletakse inimõiguste kaitset, kodanike poliitiliste õiguste ja vabaduste realiseerimise võimalusi ja sellega seotud institutsioone; selgitatakse põhjusi, mis võivad viia kodanike riigist võõrdumisele; vaadeldakse erinevate demokraatia vormide plusse ja miinuseid, sidudes seda Eesti poliitika probleemidega;
- õpitakse tundma poliitiliste ideoloogiate põhijooni ja seisukohti erinevates poliitikavaldkondades (hariduses, sotsiaalsfääris, maksupoliitikas jm);
- käsitletakse erakondade ja kodanikuühenduste arenguprobleeme Eestis; õpitakse tundma valimiste protsessi ja omandatakse oskused oma valimisõiguse realiseerimiseks; käsitletakse kodanike kaasamist avaliku võimu teostamisse ja võimalusi mõjutada avaliku võimu tegevust, sh tutvutakse erakondade, kodanikeühenduste ja survegruppide tegevusega; omandatakse oskused kodanikualgatuste ja aktsioonide õiguspäraseks korraldamiseks.

Majandust käsitlev teemavaldkond aitab kujundada noorte valmisolekut erinevateks karjäärivalikuteks ja aktiivseks osaluseks majanduselus. Õppetöö käigus:

- õpitakse tundma nüüdisaegse turumajanduse seaduspärasusi ja protsesse; käsitletakse rahvusliku rikkuse ja ühiskonna heaolu allikaid ja tegureid, era- ja avalike huvide erinevust ning ühiskondlike ressursside kasutamise põhimõtteid;
- tutvutakse Eesti majanduse ja tööturu arengusuundadega, sealhulgas teadusmajanduse ja loomemajanduse arenguperspektiividega ning ettevõtlust ja töösuhteid reguleerivate olulisemate õigusaktidega. Eesti majanduse arengut vaadeldakse maailmamajanduse, eriti Euroopa Liidu kontekstis;
- õpitakse tundma ettevõtluse aluseid tasemel, mis võimaldab õppijal igapäevaelus toime tulla ja hinnata realistlikult oma võimalusi ettevõtjana.

Neljanda teemavaldkonna kaudu laiendavad õppijad oma teadmisi globaalsetest probleemidest ja toimijatest. Eesmärgiks on õppida nägema, kuidas igaüks saab panustada maailma turvalisemaks ja humaansemaks muutmisse. Aine sisu kaudu:

- õpitakse mõistma maailma mitmekesisust, riikide huvisid, koostööd ja probleeme globaalse infoühiskonna kujunemisel ning riskiühiskonna käsitlemisel;
- vaadeldakse rahvusriikide ja rahvusvaheliste organisatsioonide osa tänapäeva maailmas, antakse ülevaade riikidevahelise koostöö väljakutsetest (kliimamuutus ja teised ökokatastroofid, rahvusvaheline terrorism, rahvusvaheline migratsioon, võitlus vaesusega, maailmamajanduse ja maakera rahvastiku arenguprobleemid jms);
- tutvutakse üleilmastumise ilmingute ja tagajärgedega.

Ühiskonnaõpetus kujundab õpilastes järgmisi väärtusi ja hoiakuid:

- seaduslikkus ja isiklik vastutus;
- sotsiaalne õiglus ja kodanike võrdne kohtlemine;
- inimõiguste austamine, intellektuaalse omandi väärtustamine;
- salliv suhtumine erinevustesse, lugupidamine erinevate kultuuride vastu, tauniv suhtumine eelarvamustesse, sh rassismi ja ksenofoobiasse;
- säästev eluviis ning orienteeritus elukestvate õppele.

Ühiskonnaõpetuses lõimuvad teiste sotsiaalainete teadmised, oskused ja väärtushinnangud ning eelmistes kooliastmetes õpitu, ühtlasi süvenevad varem omandatud teadmised

ühiskonnast teooria ja praktilise tegevuse kaudu. Õpitavat käsitletakse selliselt, et ühelt poolt omandaksid õpilased tervikpildi vastastikku seotud sootsiumist, kuid teiselt poolt oskaksid alati hinnata oma positsiooni ja valikuid sotsiaalsest kontekstist tulenevalt.

Ühiskonnaõpetus on tihedalt seotud ajaloo, geograafia, bioloogia ja inimeseõpetusega. Nii käsitletakse geograafias põhjalikumalt rahvastiku-, linnastumis- ja maailmamajandusprobleeme ning nende seoseid üleilmastumisega. Samal ajal süvendab ühiskonnaõpetus õpilaste teadmisi riigist, mis on saanud ajalooõpetuse kaudu. Õiguse, riigikaitse, filosoofia ja usundiõpetuse valikkursused avardavad veelgi õpilaste teadmisi oma ja teistest kultuuridest ning ühiskonnast, toovad enam sisse mitmekultuurilisuse ja globaliseerumise dimensiooni, et luua seoseid ning märgata sarnast ja erinevat.

Õppematerjal esitatakse võimalikult probleemipõhiselt ja igapäevaeluga seostatult. Suurt tähelepanu pööratakse õpilastes huvi äratamisele aine vastu, õpimotivatsiooni kujundamisele. Õppetöös rakendatakse aktiivõppemeetodeid, nagu arutelud, juhtumianalüüsid, uurimisprojektid ning kaasalõmine kodanikualgatuslikes ettevõtmistes. Olulised on uurimuslikud õpivõtted, mille abil omandavad õpilased probleemide püstitamise, hüpoteeside sõnastamise, töö planeerimise ja tegemise, kriitilise mõtlemise ning tulemuste tõlgendamise ja esitamise oskused.

Ühiskonnaõpetuse aine omandamisele aitavad kaasa erinevad praktilised uurimisülesanded, õppekäigud ja ekskursioonid, kohtumised erinevate inimestega jms.

Õppekirjandusele lisaks kasutatakse erinevaid materjale ja teabetekste, dokumente, elektroonilisi andmebaase, õppefilme jms.

Õppe-ja kasvatuseesmärgid

Gümnaasiumi ühiskonnaõpetusega taotletakse, et õpilane:

- mõistab, väärtustab ja kaitseb inimõigusi ja põhivabadusi; austab demokraatia põhimõtteid ja demokraatlikke väärtusi, järgib üldtunnustatud käitumisreegleid, on seaduskuulekas;

- määratleb ennast Eesti, Euroopa ja maailmakodanikuna, teadvustab oma kohustusi ja vastutust kodanikuna; toetab oma käitumisega ühiskonna, kultuuri ja looduskeskkonna jätkusuutlikku arengut ning kavandab teadlikult oma tulevikku;
- austab enda ja teiste inimväärikust, suhtub eelarvamusteta ja lugupidavalt kõigisse inimestesse ning arvestab nende erivajadusi;
- mõistab ja austab oma ja teiste rahvaste kultuuri väärtuslikkust, erinevaid maailmavaatelisi tõekspidamisi (v.a. inimsusevastased) ning saab aru kultuuride dialoogi tähendusest ja vajalikkusest;
- märkab, uurib ning seostab ühiskonnas toimuvaid protsesse ja arengut ning aitab võimaluste piires probleemidele lahendusi leida;
- omandab majandusliku mõtlemise alused ning oskuse toimida turumajanduse tingimustes;
- põhjendab ning kaitseb oma seisukohti ja valikuid argumenteeritult ning suudab osaleda arutelus ja väitluses; oskab eristada emotsionaalseid ja poliitiliselt kallutatud hinnanguid objektiivsest tõest; austab igäuhe õigust isiklikule arvamusele ja sõnavabadusele;
- hangib eesmärgipäraselt ühiskonnaalast teavet erinevatest allikatest, suudab seda tõlgendada, üldistada, kriitiliselt hinnata, talletada ja edastada, järgides seejuures autoriõigust;
- valib sobivad ja loovad meetodid, et teostada ideid, mis toetuvad olukorra, enda suutlikkuse ja ressursside adekvaatsele hindamisele ja tegevuse tulemuste prognoosile ning on kooskõlas püstitatud eesmärkidega.

Õpitulemused gümnaasiumiastme lõpul

Gümnaasiumi lõpetaja:

- tunneb nüüdisühiskonna kujunemise põhijooni, struktuuri, valdkondi ja korraldust, mõistab poliitika toimemehhanisme ning oskab ennast ühiskonna arenguga suhestada;
- tunneb ja väärtustab demokraatia põhimõtteid, inim- ja kodanikuõigusi; oskab kasutada „Eesti Vabariigi põhiseadust“, rahvusvahelisi õigusnorme ja õigusakte; järgib seadusi ning toimib oma õiguste ja kohustuste järgi;

- iseloomustab riikidevahelise poliitilise, majandusliku ja kultuurilise suhtlemise põhimõtteid, nüüdismaailma põhiprobleeme ja arengutendentse, tunneb olulisi rahvusvahelisi organisatsioone ning mõistab oma rolli maailmakodanikuna;
- on omandanud ülevaate nüüdisaegse majanduse toimetehhanismidest, oskab adekvaatselt määratleda ja realiseerida oma karjäärivõimalusi ning otsida teavet omale sobivate eneserakendus- ja edasiõppimisvõimaluste leidmise kohta;
- teab tarbijaõigusi ning oskab lahendada nendega seotud probleeme, käitub teadliku ja vastutustundliku tarbijana, analüüsib oma käitumise tagajärgi ning mõistab üksikisiku rolli globaalsel tasandil (kliimamuutus, õiglane kaubandus, ületarbimine jms);
- määratleb end ühiskonnas oma võimalusi arvestades, tuleb toime turumajanduslikus ühiskonnas, osaleb aktiivselt ja vastutustundlikult ühiskonnaelus, sh kodanikualgatusprojektides, kaitseb oma huve ja õigusi, arvestades teiste inimeste õigusi ning seisab vastu demokraatlike väärtuste eiramisele;
- seletab ja kasutab kontekstis ühiskonnaõpetuse olulisemaid mõisteid, mõistab õigusteksti ning sotsiaal-majanduslikku teavet; oskab leida vajalikku infot, seda kriitiliselt hinnata, süstematiseerida ja kasutada ning luua uut teavet, väärtustades ja arvestades autoriõiguste kaitset.

Õppetegevus

Õppetegevust kavandades ja korraldades:

- lähtutakse õppekava alusväärtustest, üldpädevustest, õppeaine eesmärkidest, õppesisust ja oodatavatest õpitulemustest ning toetatakse lõimingut teiste õppeainete ja läbivate teemadega;
- taotletakse, et õpilase õpikoormus (sh kodutööde maht) on mõõdukas, jaotub õppeaasta ulatuses ühtlaselt;
- võimaldatakse õppida individuaalselt ja üheskoos teistega (iseseisvad, paaris- ja rühmatööd), et toetada õpilaste kujunemist aktiivseteks ning iseseisvateks õppijateks;
- kasutatakse diferentseeritud õppeülesandeid, mille sisu ja raskusaste toetavad individualiseeritud käsitlust ning suurendavad õpimotivatsiooni;
- rakendatakse nüüdisaegseid info- ja kommunikatsioonitehnoloogiatel põhinevaid õpikeskkondi ning õppematerjale ja -vahendeid;

- laiendatakse õpikeskkonda: arvutiklass, raamatukogu, kohaliku omavalitsuse ja riigiasutused, ettevõtted, mittetulundusühingud, arhiivid, näitused, muuseumid.

Gümnaasiumi ühiskonnaõpetuse tundides kasutatakse erinevaid õppemeetodeid, sh aktiivõpet: rollimäng, arutelu, diskussioon, väitlus, ajurünnak; ühistegevus ja vabatahtlik töö, projektõpe; referaadi, uurimistöö, arvamustöö, õpimapi koostamine (viitamisreeglitega tutvumine, töö esitlemine jm); temaatilised mängud, nt tarbijakaitse; infootsing teabeallikatest ja andmete töötlemine ning esitamine IKT võimalusi kasutades; statistika, allikate, sh juriidiliste tekstide ja kaardi analüüs; töölehtede täitmine; reklaami, teemakohaste filmide jms kriitiline analüüs; juhtumianalüüs, dokumendiplankide täitmine jm; õppekäigud, külalisesinejate kutsumine jne.

Hindamine

Ühiskonnaõpetuse õpitulemusi hinnates lähtutakse gümnaasiumi õppekava üldosa ning teiste hindamist reguleerivate õigusaktide käsitlusest.

Hinnatakse ainekavas toodud õpitulemuste saavutatust: nii õpilase teadmisi ja nende rakendamise oskust kui ka üldpädevuste saavutatust, sh õpioskusi suuliste vastuste (esituste), kirjalike ja/või praktiliste tööde ning praktiliste tegevuste alusel. Aineteadmiste ja -oskuste kõrval antakse hinnanguid ka väärtuselistes ning hoiakulistes küsimustes. Väärtuste ja hoiakute hindamist võimaldavad rollimängud, juhtumianalüüsid ning rühmatöö.

Õpitulemuste saavutatuse kontrollimise vormid on mitmekesised. Hinnata saab arutlusoskust, argumenteerimisoskust, teksti mõistmist, tööd erinevate allikatega (pildid, skeemid, tabelid, tekstid). Kirjalikke ülesandeid hinnates arvestatakse eelkõige töö sisu, kuid parandatakse ka õigekirjavead, mida hindamisel ei arvestata. Praktiliste tööde puhul ei hinnata mitte ainult tulemust, vaid ka protsessi. Õpilase hoiakuid ja väärtusi saab jälgida vaatluse, õpilase antud hinnangute ja otsustuste ning juhtumianalüüsi alusel. Veel hinnatakse õpilaste teadmisi ning probleemide nägemise ja analüüsi oskust.

Õpitulemusi hinnatakse sõnaliste hinnangute ja numbriliste hinnetega. Õpilane peab teadma, mida ja millal hinnatakse, mis hindamisvahendeid kasutatakse ning mis on hindamise kriteeriumid. Aineõpetaja informeerib õpilasi hindamise põhimõtetest kursuse alguses.

Füüsiline õpikeskkond

1. Kool korraldab valdava osa õpet klassis, kus saab rühmatöö tegemiseks mööblit ümber paigutada, on internetiühendus ning audiovisuaalse materjali kasutamise võimalus. Õppe sidumiseks igapäevaeluga võimaldab kool õpet väljaspool klassi (õppekäigud). Õppetöö tulemuslikkuse huvides on soovitatav pidada kaks järjestikust tundi.
2. Kool võimaldab kasutada tunnis Eesti, Euroopa ja maailma poliitilist kaarti, „Eesti Vabariigi põhiseadust“ (üks eksemplar õpilase kohta), ÜRO inimõiguste ülddeklaratsiooni (vähemalt üks kahe õpilase kohta), ÜRO lapse õiguste konventsiooni (üks kooli kohta), Euroopa Liidu põhiõiguste hartat ning parandatud ja täiendatud Euroopa sotsiaalhartat (üks kooli kohta).
3. Kool võimaldab ainekava eesmärke toetavaid õppematerjale (audiovisuaalsed, erialaseid teatmeteoseid, ajalehti ja ajakirju, statistilisi ja metoodilisi).

I KURSUS: ÜHISKONNA ARENG JA DEMOKRAATIA (35 TUNDI)

I TEEMA: Ühiskond ja selle areng

Õpitulemused

Teema „Ühiskond ja selle areng“ läbimise järel õpilane:

- iseloomustab nüüdisühiskonda, tunneb ühiskonna struktuuri ning toimimispõhimõtteid, ühiskonnaelu valdkondi ja nende omavahelist seotust ning oskab ennast suhestada ühiskonna arenguga;
- tunneb demokraatia põhimõtteid ja vorme, analüüsib ja väärtustab demokraatia võimalusi (sh kodanikuaktiivsust) ning hindab ohte;
- iseloomustab nüüdisühiskonna peamisi probleeme Eestis, Euroopas ja maailmas, analüüsib sotsiaalsete pingete ja probleemide tekke põhjusi, kirjeldab sellest tulenevaid ohte ning on valmis oma võimaluste piires lahenduste leidmisele kaasa aitama;
- teab euroopalikke põhimõtteid sotsiaalkaitse alal ning oskab vajaduse korral otsida abi;
- on kujundanud oma kodanikupositsiooni Eesti, Euroopa ja globaalses kontekstis ning tunneb kodanikualgatuse võimalusi;
- tunneb ning järgib inim- ja kodanikuõigusi ning -vabadusi, seisab vastu humanistlike ja demokraatlike väärtuste eiramisele ning tunneb kodanikuvastutust;
- oskab koguda sotsiaal-poliitilist ja majanduslikku teavet, sh meediast, seda kriitiliselt hinnata, süstematiseerida ning kasutada
- seletab ja oskab kasutada kontekstis mõisteid nüüdisühiskond, tööstusühiskond, postindustriaalne ühiskond, infoühiskond, teadmusühiskond,
- heaoluühiskond, siirdeühiskond, demokraatia, ühiskonna jätkusuutlikkus, kodanikuühiskond, avalik, äri- ja mittetulundussektor, otsene ja esindusdemokraatia, huvirühm, mittetulundusühing, sotsiaalne mobiilsus, sotsiaalne staatus, inim- ja kodanikuõigused, intellektuaalomand, pluralism, sotsiaalne turvalisus, sotsiaalkindlustus, sotsiaalabi, ühishüved.

Õppesisu

Ühiskonna uurimine

Sotsiaalteaduste valdkonna eripära.

Teaduslik ühiskonna uurimise meetod.

Teadusliku teadmise erinevus tavateadmisesest.

Sotsiaalsed suhted ja institutsioonid

Rahvastiku sotsiaal-majanduslik jaotus ja ühiskonna kihistumine.

Ühiskonna sooline ja vanuseline jaotus. Rahvusvähemused, vähemusrahvused. Religioosne mitmekesisus. Haridus sotsiaal-majandusliku staatuse tegurina. Sotsiaalne mobiilsus.

Ühiskonna sidusus. Sotsiaalne õiglus. Majanduslik ja sotsiaalne ebavõrdsus. Vaesus. Vaesuse leevendamise meetmed.

Normid ja väärtused.

Sotsiaalsed institutsioonid: perekond, riik, turg, meedia.

Nüüdisühiskond ja selle kujunemine

Avalik ja erasektor. Kodanikuühiskond. Tööstusühiskond. Moderniseerumine.

Postindustriaalne ühiskond. Infoühiskond. Teadmusühiskond.

Siirdeühiskond. Heaoluühiskond.

Ühiskonna jätkusuutlikkus.

II TEEMA: Demokraatliku ühiskonna valitsemine ja kodanikuosalus

Õpitulemused:

Kursuse lõpul õpilane:

- iseloomustab demokraatliku valitsemiskorralduse toimemehhanisme Eestis ning Euroopa Liidus ning valitsemises osalemise võimalusi;
- iseloomustab poliitilisi ideoloogiaid ja kujundab oma põhjendatud eelistused;
- tunneb Eesti ja Euroopa Parlamendi valimissüsteemi ja mõistab oma kohustust valijana;

- tunneb, kasutab ning järgib „Eesti Vabariigi põhiseadust“ ja teisi õigusakte ning oskab seaduslike vahenditega kaitsta oma huve ja õigusi;
- suhtleb vajadusel riigi ja kohalike asutustega ning vormistab nõuetekohaseid dokumente;
- on kursis ühiskondlik-poliitiliste sündmustega, mõistab tänapäeva ühiskonna probleeme ning pakub võimaluse korral lahendusi;
- seletab ja oskab kasutada kontekstis mõisteid *riik, monarhia, vabariik, unitaarriik, föderatsioon, konföderatsioon, parlamentarism, presidentialism, poolpresidentialism, kodakondsus, demokraatia, diktatuur, avalik haldus, bürokraatia, korrupsioon, ideoloogia, liberalism, konservatism, sotsiaaldemokraatia, erakond, sotsiaalne liikumine, vasak-poolsus, parempoolsus, tsentrism, ombudsman, õiguskantsler, riigikontroll, majoritaarne ja proportsionaalne valimissüsteem, e-valimised, õigusriik, seadusandlik võim, opositsioon, koalitsioon, fraktsioon, täidesaatev võim, koalitsiooni-valitsus, enamus- ja vähemusvalitsus, kohtuvõim, riigipea, põhiseaduslikkuse järeelvalve, regionaalpoliitika, kohalik võim, Euroopa Liit, Euroopa Parlament, Euroopa Liidu Ministrite Nõukogu, Euroopa Komisjon, Euroopa Ülemkogu, Euroopa Kohus, Euroopa Nõukogu, Euroopa Inimõiguste Kohus.*

Õppesisu

Riik ja riigi vormid

Riigi põhitunnused. Riigi funktsioonid. Riigi funktsioonid. Riigiorganid.

Poliitiline režiim: demokraatia, diktatuur. Autoritaarne ja totalitaarne režiim. Parlamentaarne ja presidentaalne demokraatia.

Demokraatia ohud.

Õigusriik ja võimude lahusus

Õigusriigi põhimõtted. Võimude lahusus ja tasakaalustatus.

Kõrgem seadusandlik võim. Parlamendi struktuur ja ülesanded. Opositsioon, koalitsioon. Seadusloome. Eesti Vabariigi õigusaktid, rahvusvaheline õigus, Euroopa õigus.

Kõrgem täidesaatev võim. Valitsuse moodustamine. Enamus- ja vähemusvalitsus. Valitsuse ülesanded.

Riigipea. Riigipea roll parlamentarismi ja presidentialismi korral.

Kohtuvõim. Eesti kohtusüsteem. Ombudsman (õigusvahemees), õiguskantsler. Euroopa Kohus. Euroopa Inimõiguste Kohus.

Avalik teenistus. Bürokratia. Riigibürokratia kontrollimise võimalused. Riigikontroll. Kohalik omavalitsus, selle struktuur ja ülesanded. Keskvõimu ja kohaliku võimu suhe.

Inimõigused

Inim- ja kodanikuõigused. Võrdõiguslikkus. Sotsiaalsed õigused ja sotsiaalne kaitse.

Rahvusvahelised ja riigisisised inimõiguste kaitse mehhanismid. Inimõiguste rikkumine.

Inimkaubandus. Lapstööjõud.

Poliitilised ideoloogiad

Ideoloogia mõiste ja tähendus riigivalitsemises. Liberalism, konservatism, sotsiaaldemokraatia.

Vasak- ja parempoolsus erinevates poliitika valdkondades. Äärmusideoloogiad (natsism, fašism, kommunism, islamism).

Valimised

Demokraatlike valimiste põhimõtted. Peamised valimissüsteemid. Aktiivne ja passiivne valimisõigus. Valimiskäitumine, valimiste tulemused. Riigikogu. Kohalike omavalitsuste volikogude

ja Euroopa Parlamendi valimised Eestis. E-valimised.

NB! Kui on valimiste aasta, siis käsitletakse teemat vastavalt valimiste ajale kas varem või hiljem.

Erakonnad ja kodanikuühendused

Huvid, nende realiseerimine ühiskonnas. Erakonnad. Huvigrupid. Kodanikühiskond, kaasamine.

Euroopa Liidu valitsemiskord ja toimimine

Euroopa Liidu institutsioonid ja nende ülesanded: Euroopa Parlament, Euroopa Liidu Ministrite

Nõukogu, Euroopa Komisjon, Euroopa Ülemkogu, Euroopa Kohus. Euroopa Liidu poliitikavaldkonnad. Lissaboni lepingu põhimõtted.

Huvid, nende realiseerimine ühiskonnas. Erakonnad. Huvigrupid. Kodanikühiskond, kaasamine.

II KURSUS: MAJANDUS JA MAAILMAPOLIITIKA (35 TUNDI)

III TEEMA: Ühiskonna majandamine

Õpitulemused

Kursuse lõpul õpilane:

- on omandanud ülevaate nüüdisaegse majanduse toimimisest ja erinevatest majandussüsteemidest;
- iseloomustab riikide majandusliku suhtlemise põhimõtteid;
- väärtustab säästva majanduse põhimõtteid;
- tunneb tarbija ja ettevõtja rolli ühiskonnas, mõistab nende ühis- ja vastandlike huve;
- tunneb maksupoliitikat ja selle mõju üksikisikule ja ühiskonnale, väärtustab maksude maksmist kui kodaniku ja ettevõtja panust ühiskonna heaolusse;
- teab oma võimalusi ja oskab käituda tööturul, mõistab elukestva õppe olemust ja vajadust;
- oskab leida majanduslikku teavet, kasutada selle töötlemiseks asjakohaseid statistilisi meetodeid ja esitada tulemusi suuliselt, visuaalselt ja kirjalikult;
- tunneb töösuhteid, ettevõtlust ning intellektuaalse omandi kaitset reguleerivaid olulisemaid õigusakte; teab ja kasutab kontekstis mõisteid: *majandusressurss, turu-majandus, segamajandus, makromajanduspoliitika, fiskaalpoliitika, rahapoliitika, ühishüve, SKT, inflatsioon, tarbijahinnaindeks, import, eksport, proportsionaalne ja progressiivne tulumaksusüsteem, otsene ja kaudne maks, sotsiaalkindlustusmaks, töötuskindlustusmaks, brutopalk, netopalk, varimajandus, ümbrikupalk, tööturg, tööhõive, tööpuudus, töajõupuudus, aktiivsed ja passiivsed tööturumeetmed, heitunu, innovatsioon, tööstusomand, autoriõigus, indikatiivne ostukorv, tarbijakaitse, tööandja, töövõtja, toll, Euroopa ühisturg, euro.*

Õppesisu

Riik ja majandus

Ühiskonna majandusressursid e tootmistegurid. Looduslikud ressursid, kapital, inimressursid. Ettevõtlikkus. Majandussüsteemid. Majanduse sektorid, nende arengutrendid. Ettevõtlus.

Riigi roll majanduse korraldamises. Euroopa Liidu roll Eesti majanduses. Euro. Majandusarengu tsüklilisus. Väliskaubanduse piirangud.

Makromajanduslikud põhinäitajad: sisemajanduse kogutoodang, eelarvetasakaal, inflatsioon, tarbijahinnaindeks. Impordi-eksporti tasakaal. Riigi välisvõlg. Fiskaalpoliitika. Riigieelarve. Maksukoormus. Maksud.

Tööturg ja hõive

Tööjõud ja mitteaktiivne rahvastik. Tööturg. Rollid tööturul. Tööhõive. Tööpuudus, tööjõupuudus. Hõivepoliitika Eestis ja Euroopa Liidus. Aktiivsed ja passiivsed tööturumeetmed. Tööränne. Tööseadusandlus. Ettevõtlust, töösuhteid ja intellektuaalse omandi kaitset reguleerivad olulisemad õigusaktid.

Tarbimine ja investeerimine

Üksikisik turumajanduskeskkonnas. Vajadused, võimalused ja tarbimiskäitumine. Ostukorv. Laenud, laenuriskid. Tarbijakaitse. Investeerimine, aktsiad. Pensionifondid.

IV TEEMA: Maailma areng ja maailmapoliitika

Õpitulemused

Kursuse lõpul õpilane:

- teab tähtsamaid globaalprobleeme ja tunneb kaasvastutust nende lahendamise eest;
- iseloomustab nüüdismaailma põhiprobleeme ja arengutendentsi; osaleb ühiskonna arengu aruteludes ning mõistab rahvusvahelise kodanikualgatusprojektide tähtsust probleemidele osutamisel ja nende lahendamisel;
- analüüsib poliitiliste konfliktide põhjusi ja tagajärgi ning pakub konfliktide ületamiseks argumenteeritud lahendusi;
- kasutab infotehnoloogiavahendeid infot otsides, tõlgendades ja vahendades, arvestades ning väärtustades autoriõigusi;

- tunneb humanitaarõiguse norme, nendest tulenevaid piiranguid ja kaitset; austab elu ja inimväärikust.

Õppesisu

Nüüdisaja maailma mitmekesisus ja rahvusvaheline suhtlemine

Maailma rassiline, rahvuslik ja religioosne mitmekesisus. Maailma arengu ebaühtlus.

Rahvusvahelise suhtlemise põhimõtted ja viisid. Vastuolud tänapäeva maailmas.

Riikidevaheline koostöö, vastuolude ületamise võimalused. Rahvusvaheline julgeolek ja koostööorganisatsioonid: G7/8/20, OECD, Euroopa Nõukogu, NATO, ÜRO, Euroopa Liit, OSCE.

Üleilmastumine. Globaalprobleemid, lahenduste otsingud.

Humanitaarõiguse põhimõtted ja olemus; rahvusvahelise humanitaarõiguse rikkumise juhtumid. Lapssõdurid.

Illegaalne immigratsioon ja põgenikud. Illegaalne kaubandus.

Õppematerjal

Õpikud (kirjastus Maurus, Avita)

Õppetekstid (sh varasemad asjakohased õpikud). Seinakaart või atlas.

Teabekirjandus ja teemakirjandus. Ilukirjandus

Illustratiivne materjal.

Eesti Vabariigi põhiseadus.

Eesti Statistikaamet, ministriumide, Riigikogu ja Riigikantselei poolt tellitud uuringud (kodulehtedel).

Rahvusseltside ja usuühenduste koduleheküljed (nt Eestimaa Rahvuste Ühendus infolehed <http://www.nationalities.ee/>; Eesti Kirikute Nõukogu <http://www.ekn.ee> jt, raamatusari „Rahvused Eestis“, dokumentaalfilmid sarjast „Etnomosaiik“, sidususega tegelevate organisatsioonide kodulehed (nt Eesti Koostöö Kogu <http://www.kogu.ee> , Eesti inimarengu aruanded, soolise võrdõiguslikkusega seotud elektroonilised materjalid (nt sotsiaalministeeriumi kodulehel <http://www.sm.ee/index.php?id=98>), statistilised andmebaasid (nt statistikaameti koduleht <http://www.stat.ee/>).

Euroopa Sotsiaalharta.

Eesti kodanikuühiskonna arengu kontseptsioon. Kodanikualgatuse toetamise arengukava (KATA) http://www.siseministeerium.ee/failid/KATA_20072010.pdf.

Strateegia Säästev Eesti 21 (Eesti tee jätkusuutlikule arengule), Tallinn 2005 (elektroniline Riigi Teataja (eRT)).

Freedom House demokraatiaindeks <http://www.freedomhouse.org/template.cfm?page=1>

E-demokraatia võimalused: Riigiportaal <http://www.eesti.ee>

Eesti Koostöökogu <http://www.kogu.ee>

Riigikogu <http://www.riigikogu.ee/>

Elektroniline Riigi Teataja <https://www.riigiteataja.ee/ert.jsp>

Vabariigi Valitsus <http://www.valitsus.ee/>

Kohtud <http://www.kohus.ee/>

Õiguskantsler <http://www.oiguskantsler.ee>

Euroopa Kohus http://europa.eu/institutions/inst/justice/index_et.htm

Euroopa Nõukogu Tallinna Infotalitus: Euroopa Inimõiguste Kohus
<http://www.coe.ee/?op=body&id=219>

Avaliku teenistuse seadus (eRT)

Justiitsministeerium, korruptsioon <http://www.korruptsioon.ee/>

Siseministeerium, kohalikud omavalitsused <http://www.siseministeerium.ee/kov/>

Kohalike omavalitsuste portaal (seadusandlus, andmebaasid jm) <http://portaal.ell.ee/>

Euroopa inimõiguste ja põhivabaduste kaitse konventsioon.

Euroopa Sotsiaalharta.

Lapse õiguste konventsioon.

Soolise võrdõiguslikkuse seadus.

Statistikaameti kodulehekülg <http://www.stat.ee/>.

Rahvusvähemused, uusimmigrandid jt: Integratsiooni Sihtasutuse kodulehekülg
<http://www.meis.ee/>.

M. Pajumets, T. Laan. Inimkaubanduse ennetamine: metodoloogia tööks noortega. – IOM, Sida, Tln, 2005

Eesti erakondade elektronilised koduleheküljed.

Äriregistri teabesüsteem e-äriregister (registreeritud erakonnad Eestis)
<https://ariregister.rik.ee/erakonnad.py>

Vabariigi Valimiskomisjoni koduleht <http://www.vvk.ee/>

Erakonnaseaduse kehtiv redaktsioon (eRT).

Mittetulundusühingute seaduse kehtiv redaktsioon (eRT).

Euroopa Liidu infokeskus <http://elik.nlib.ee/>,

EUROPA – Euroopa Liidu portaal http://europa.eu/index_et.htm,

Euroopa Komisjoni esinduse ajakiri „Eurokratt“

http://ec.europa.eu/eesti/paevakajalist/ajakiri/index_et.htm.

Euroopa Komisjoni peadirektoraadi statistiline andmebaas Eurostat

<http://epp.eurostat.ec.europa.eu/portal/page/portal/eurostat/home/>.

Lissaboni leping http://europa.eu/lisbon_treaty/index_et.htm

DVD „Euroopa Liit selgeks“ 2008.

Wolfgang Böhm, Otmar Lahodynsky, Erkki Bahovski. Euroopa Liit Sinu jaoks: Nii toimib Euroopa Liit.- Tln:Ilo, 2008.

Maksu- ja Tolliameti koduleht <http://www.emta.ee> .

Rahandusministeeriumi koduleht <http://fin.ee/>.

Eesti Panga koduleht <http://www.eestipank.info/frontpage/et>

<http://www.rajalaidja.ee/> jne), statistilised andmebaasid

Tööturuameti kodulehekül <http://www.amet.ee/tta/index.jsp>,

Töötukassa kodulehekül <http://www.tootukassa.ee/>.

Ettevõtluse Arendamise Sihtasutuse kodulehekül <http://www.eas.ee/>.

<http://www.tarbijakaitse.ee/> jne), raha planeerimine (N: Tarbijaveeb – minuraha

<http://www.minuraha.ee> jne), elektrooniline tarbija- ja pakendiinfo (N:

<http://www.tarbijakaitse.ee/>

Maailmahariduse juhendmaterjalid <http://www.terveilm.net/>

ja <http://maailmakool.ee/>

EV välisministeeriumi kodulehekül <http://www.vm.ee>

EV kaitseministeeriumi kodulehekül <http://www.mod.gov.ee>

<http://www.seit.ee/agenda21/EA21.html>

<http://www.terveilm.net/>

Eesti alaline esindus ÜRO juures <http://www.un.estemb.org/est>

Eesti NATO kodulehekül http://www.eata.ee/index.php?option=com_content&task=view&id=5&Itemid=6

Maailmahariduse juhendmaterjalid <http://www.terveilm.net/>

ja <http://maailmakool.ee/> <http://www.greenpeace.org/international/>

Euroopa Nõukogu Tallinna Infotalitus <http://www.coe.ee>